

і культура. – К., 1993. – Вип. 26–27. – С. 337–352.

7. Українська академія мистецтв. Спеціальний випуск. Професори НАОМА (1917–2012). – К., 2012. – С. 25–26.

8. Ферчук А. З історії мистецького Межигір'я / Антоніна Ферчук // Київський альбом. Исторический альманах. – Вип. 3. – К., 2004. – С. 102–107.

9. Андруенко Г. Межигір'я: легенди і достовірність / Галина Андруенко // Слово Просвіти. – 438 (116). – 21 грудня 2001 р. – С. 14–15.

10. Щербак В. Один з визначних «бойчуків» (До 100-річчя від дня народження В.Ф. Седляра) // Василь Щербак // Українська академія мистецтв. – Вип. 6. – К., 2001. – С. 213–215.

11. Інститут архівознавства Наукової бібліотеки ім. В.І. Вернадського НАН України., ф. 28. Лисін Борис Савелійович, оп. 2., стр. 19. Автобіографія. 1928–1949, арк. 6 зв., 10.

12. Константинов В.О. Борис Савелійович Лисін (1883–1970) / В.О. Константинов // Відомі українські вчені та інженери-будівельники. – Вип. 5. – К.: КНУБА, 2002. – С.50–57.

13. Трегубова Т. Межигірський монастир. Сумна доля видатної пам'ятки / Тетяна Трегубова // Теорія та історія архітектури і містобудування: Зб. наук. пр. ДНДІТАМ. – Вип. 3. На честь Григорія Никоновича Логвина. – К.: ДНДІТАМ, 1998. – С. 139.

14. Хіміко-технологічний факультет. До 100-річчя Київського політехнічного інституту і хіміко-технологічного факультету. – К.: НТУУ «КПІ», 1997. – С. 91.

Константинов В.А. К 95-летию начала деятельности Межигорского керамического техникума

В статье кратко освещена судьба Межигорского керамического техникума от начала его деятельности в 1920 г. в качестве профшколы, потом – техникума со статусом высшего учебного заведения, а с 1928 г. – самостоятельного высшего учебного заведения, которое готовило специалистов-керамистов для всего бывшего СССР.

Подчеркнута исключительная роль студентов-выпускников Украинской академии искусств, учеников профессора М.Л. Бойчука в становлении профшколы как художественно-керамического техникума, изделия которого экспортировались и имели спрос не только в Украине, но и за ее пределами. В статье вновь обращается внимание на необходимость создания на территории Межигорья заповедника национального значения.

Ключевые слова: Межигорье, керамика, профшкола, техникум, институт.

Konstantinov V.O. To the 95-th anniversary of the start of activity of the Mezhyhirya ceramic college

In the article the fate of the Mezhyhirya ceramic college briefly had been described: from the beginning of its activity in the 1920 as a professional school, then – as a technical school with the status of the higher educational institution, and since 1928 – an independent higher educational institution, that prepares specialists in the ceramics for the former USSR.

The role of graduate students of the Ukrainian Academy of Arts, students of Professor M.L. Boychuk in the development of vocational schools as artistic and ceramic college, whose products were exported and had a demand not only in Ukraine, but also abroad, was emphasized. In the article the need of creation of the reserve of national importance on the territory Mezhyhirya was emphasized.

Key words: Mezhyhirya, ceramics, vocational school, technical school, institute.

05.03.2015 р.

[069(091):378](477-25)«192/193»

A.C. Яненко

ПІДГОТОВКА МУЗЕЙНИХ ПРАЦІВНИКІВ В АСПІРАНТУРІ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИЧНОГО МУЗЕЮ ІМ. Т.Г. ШЕВЧЕНКА У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1920-х – НА ПОЧАТКУ 1930-х РР.

У статті на підставі архівних джерел розглядаються основні засади діяльності та персональний склад аспірантури Всеукраїнського історичного музею ім. Т.Г. Шевченка в контексті трансформації підготовки музейних кадрів протягом другої половини 1920-х – початку 1930-х рр. Надаються біографічні відомості про аспірантів музею, зокрема про С.С. Магуру, Т.А. Мішківську, К.Ю. Коршака, А.Г. Слюсарського та ін.

Ключові слова: Всеукраїнський історичний музей ім. Т.Г. Шевченка, музейна аспірантура, УСРР.

Система підготовки кадрів детермінована внутрішніми закономірностями розвитку науки. Водночас суттєвий вплив на зміст і форми освіти здійснюють трансформаційні процеси у суспільно-політичному та культурному житті суспільства. Різновекторний розвиток науки, освіти та музейництва у 1920–30-х рр. на теренах УСРР покликав до життя такий інститут підготовки кадрів як музейна аспірантура, що акумулювала дореволюційні схолярні традиції та ідеологічно орієнтовані нововведення радянського часу. Реформування вищої освіти як постійно присутній фактор розвитку суспільства актуалізують сьогодні дослідження успішності, здобутків, інновацій, прорахунків, недоліків та інших аспектів музейної аспірантури в УСРР.

У вітчизняній історіографії існує низка студій, присвячених фактологічному висвітленню підготовки гуманітарних кадрів при музеях та академічних установах протягом 1920–30-х рр. [39; 81; 83]. Одночасно увагу дослідників привертала аспірантська підготовка окремих вчених радянської України та захист промоційних праць – Н.В. Студенець залучила до наукового обігу тези виступу на захисті та уривки промоційної роботи аспірантки Київської кафедри мистецтвознавства М.О. Новицької «Гантарські майстерні на Україні середини XVIII ст. Ігуменя Елена» [52; 61; 64]; матеріали захисту промоційної роботи С.С. Магури – аспіранта Всеукраїнського історичного музею ім. Т.Г. Шевченка у Києві (ВІМ) – «Обробка кістки та рогу у слов'ян Київської землі за часів раннього феодалізму (княжих часів)» введені до наукового обігу Н.А. Німенко [51]; у контексті методологічної дискусії першої половини 1930-х рр. розглянуті матеріали захисту промоційної праці «До питання про зародки обміну в первісному суспільстві на Україні» К.Ю. Коршака – з 1929 р. аспіранта ВІМ, а з 1931 р. Археологічного музею ВУАН [82]. Чимало досліджень містять окремі

факти біографій аспірантів ВІМ другої половини 1920-х – початку 1930-х рр. – С.С. Магури [78], Т.А. Мішківської (Мишківської) [49, 95–96, 129–130], І.М. Снігура [40, 314], К.Ю. Коршака [7, 474–475; 17; 34; 35; 41; 57], А.Г. Слюсарського [27, 226–227], Н.Л. Кордиш [18; 24; 84], І.В. Бондара [8, 228], Я.К. Граніта, Ф.І. Демидчука [4, 84, 91]. У фонді Народного комісаріату освіти (ф. 166) ЦДАВО України, а також у Науковому архіві Національного художнього музею України містяться документи, які дозволяють висвітлити підготовку музейних працівників в аспірантурі ВІМ протягом 1920–30-х рр.

Метою роботи є огляд основних засад і принципів діяльності та персонального складу аспірантури при ВІМ в контексті трансформації підготовки музейних кадрів протягом другої половини 1920-х – початку 1930-х рр. на підставі архівних джерел, низка з яких вперше вводиться до наукового обігу.

Термін навчання в аспірантурі музеїв та науково-дослідних установ УСРР становив три роки. Для зарахування кандидати мали скласти колоквиум, підготувати і виголосити доповідь за спеціалізацією. Науково-підготовча робота аспірантів при музеях передбачала різноманітні форми науково-дослідної та освітньої діяльності – вивчення фахової загальної й спеціальної літератури, ознайомлення з експозицією установи, проведення екскурсій по музею, опанування засад і методів інвентаризації, реставрації музейних колекцій, фотографування, креслення й малювання експонатів, засвоєння методики експедиційних дослідженнях та участь у них, написання та публікація фахових наукових розвідок, виступи з науковими і науково-інформаційними доповідями у відповідних організаціях і установах у погодженні із керівником, громадська робота в музеї та поза його межами. Аспіранти складали звіти (піврічні/щорічні), які затверджувалися на засіданнях колективу установи. Наприкінці навчання аспіранти мали прилюдно виголосити/захистити промоційну роботу – дослідження виконане протягом останнього року аспірантського стажу. Після успішного захисту промоційної роботи здобувач отримував звання самостійного наукового робітника [83].

ВІМ був заснований ще у 1899 р. під назвою Київський музей старожитностей і мистецтв (з 1904 р. – Київський художньо-промисловий та науковий музей імені Імператора Миколи Олександровича). Після встановлення більшовицької влади та націоналізації приватних колекцій установа 1919 р. отримала назву Перший державний музей, а з 1924 р. – ВІМ. З вересня 1935 р. ВІМ змінив назву на Центральний історичний музей (ЦІМ). Аспірантура як інститут підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації музейної справи при

Рис. 1. Сильвестр Сильвестрович Магура (1897–1937)

ВІМ почала працювати у 1927/1928 бюджетному році, коли Упрнаука Наркомату Освіти УСРР затвердила аспірантами С.С. Магуру, І.М. Снігура та Т.А. Мішківську [67, арк. 285]. Підготовка наукових кадрів здійснювалася за напрямками: археологія, народне мистецтво, історія українського мистецтва.

1 листопада 1927 р. Сильвестр Сильвестрович Магура, на той час співробітник ВІМ, звернувся з проханням допустити його до складання колоквиуму «на аспіранта ВІМ». У заяві він зазначив «фах мій – археологія. Доповідь маю зачитати на тему «Економічний побут людності за часів Трипільської культури» [71, арк. 1]. С.С. Магура народився 2 січня 1897 р. у с. Гусинське на Холмщині. Закінчив гімназію в м. Ревель. У 1917–20 рр. навчався в Київському університеті, у 1920–22 рр. учителював та завідував семирічною трудшколою при цукроварні у Гайсині на Поділлі. 1922 р. відновив навчання в Вищому інституті народної освіти (ВІНО) (реорганізованому університеті) й одночасно Київському археологічному інституті (КАІ) (етнографічний відділ), яке завершив у 1925 р. З 1 листопада 1925 р. працював на посаді наглядача (виконував обов'язки лаборанта) у ВІМ [71, арк. 2].

Вступивши до аспірантури, С.С. Магура (рис. 1) проводив своє навчання під безпосереднім керівництвом завідуючої відділом археології музею В.С. Козловської¹ (рис. 2) відповідно до плану роботи, розробленого і затвердженого Музейним комітетом. Протягом першого року навчання

¹ Валерія Євгенівна Козловська (1889–1956) – український археолог, музейний діяч [33; 36; 53].

Рис. 2. Валерія Євгенівна Козловська (1889–1956)

(1927/1928) він студіював археологію, зокрема методику розкопок та консервацію/музеефікацію артефактів, за вказівками В.Є. Козловської, а також вивчав додаткові дисципліни в інших установах – антропологію у Кабінеті антропології ім. Ф. Вовка під керівництвом А.З. Носова² [42, арк. 20] (рис. 3), геологію та палеонтологію у Геологічному кабінеті ВУАН під керівництвом П.А. Тутковського³.

Водночас С.С. Магура брав участь у роботі семінару при археологічному відділі ВІМ. Мета семінару полягала у підготовці його членів до широкої археологічної роботи й опрацювання питань з української археології та музеєзнавства. Робота семінару йшла у трьох напрямках: практичне ознайомлення з експонатами музею; читання і реферування наукової літератури; самостійні розвідки або ж робота на розкопі під керівництвом досвідчених археологів [29].

С.С. Магура залучився також до роботи семінару по вивченню трипільської культури

2. Анатоль Зіновійович Носов (Носів) (1883–1941) – український антрополог, етнолог, археолог, учень Ф.К. Вовка [23, 236–247; 77].

3. Павло Аполлонович Тутковський (1858–1930) – український геолог, географ, педагог, один із засновників Української Академії Наук [2; 22; 30].

при ВІМ (керівник П.П. Курінний⁴) та відвідував практичний курс техніки фотографування, створений спеціально для аспірантів музею. В процесі підготовки С.С. Магура багато часу приділяв лабораторному опрацюванню різночасових археологічних знахідок – «побутових речей» трипільської культури та княжої доби. Він вивчав Іпатіївський літопис задля дослідження побуту часів Київської Русі, а також працював над складанням археологічної мапи України. Протягом першого року аспірантського стажу С.С. Магура підготував повідомлення «Випадкові знахідки за р. 1927 (з архіву ВУАН'у)», яке вийшло друком 1930 р. [37]. Протягом 1927/1928 р. він в рамках аспірантської підготовки вивчав історичний матеріалізм та удосконалював свої знання з французької мови [66]. На початку третього року його аспірантського стажу на засіданні Музейного комітету В.Є. Козловська висловила думку, що молодий дослідник готовий до проведення самостійних археологічних розкопок. Тоді ж 11 листопада 1929 р. було затверджено тему промоційної роботи аспіранта «Кістяні вироби князівських часів» [65, арк. 31; 47, арк. 17].

На засіданні Музейного комітету ВІМ 25 червня 1930 р. під час підсумовування «учбової роботи» з аспірантами музею В.Є. Козловська констатувала, що С.С. Магура основні дисципліни, передбачені 3-х літнім індивідуальним планом роботи, затвердженим Музейним комітетом, пройшов повністю; під керівництвом фахівців опанував курси «дисциплін суміжних галузей науки з археологією», практичну музейну роботу здійснював у ВІМ та ознайомився із «її постановкою» в музеях Ленінграда і Москви; вивчив методику розкопів під керівництвом М.О. Макаренка⁵ та інших фахівців, підготував до друку й опублікував кілька наукових студій; підготував доповіді з історії матеріальної культури для лекцій на заводах Києва; «перечитав» всю літературу, визначену науковим керівником та обрану з власної ініціативи; «усю зазначену роботу та завдання аспірант Магура виконав бездоганно й виявив ініціативу в роботі, уміння оперувати науковим матеріалом, повне оволодіння розкопочними методами, знання музейної справи й певний науковий дослід». На тому ж засіданні Музейний комітет ухвалив «вважати, що аспірант Магура, перебуваючи протягом 3-х років аспірантом музею, план учбової роботи виконав достатньо. Має практичний стаж по арх. розкопках та має друковані роботи. Громадські його роботи заключалися тільки в переведенні безплатних екскурсій музею та поясненні відвідувачам під час

4. Петро Петрович Курінний (1894–1972) – український археолог, музейний діяч, директор Всеукраїнського музейного городка (1926–1933) [21; 31; 56].

5. Микола Омелянович Макаренко (1877–1938) – проф., український археолог, мистецтвознавець, музеєзнавець, художник [38; 50].

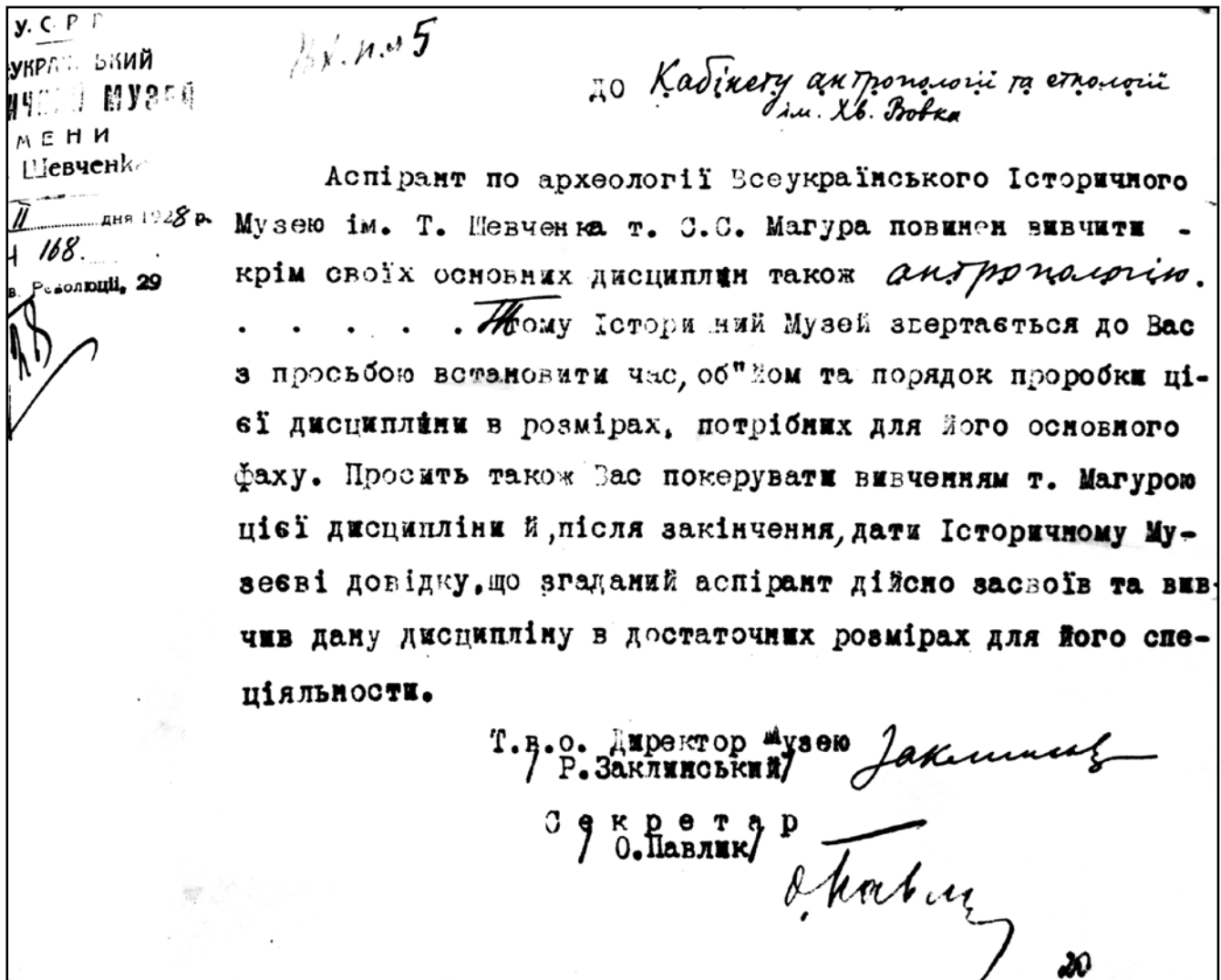

Рис. 3. Заява ВІМ до Кабінету антропології ім. Ф. Вовка з проханням забезпечити навчальну підготовку з антропології аспіранту С.С. Магурі (НА ІА НАНУ, ф. 1 (Вовк Ф.К.), спр. 434г, арк. 20)

розкопів. Може бути допущений до зачитання промоційної роботи» [48, арк. 20; 70, арк. 19].

12 травня 1931 р. С.С. Магура «оборонив промоційну працю» на тему «Обробка кістки та рогу у слов'ян Київської землі за часів раннього феудалізму (княжих часів)» і йому було присуджено звання наукового співробітника в галузі археології. На захисті зі схвальними відгуками виступили П.П. Курінний (офіційний опонент), М.О. Макаренко, В.Є. Козловська, А.Г. Слюсарський, Ф.Л. Ернст⁶ та ін. [51, 405].

15 жовтня 1927 р. заяву до директора ВІМ подав Іван Михайлович Снігур: «Прошу прийняти мене аспірантом із етнографії до історичного музею. Етнографією я цікавлюся вже давно й збираю етнографічний матеріал. Отож хочу набути повну ерудицію, щоб опрацьовувати етнографічні матеріали, досліджувати їх» [74, арк. 1]. І.М. Снігур

6. Федір Людвігович Ернст (1891–1942) – український мистецтвознавець, музеєзнавець, історик, видатний спеціаліст з української архітектури та образотворчого мистецтва XVII–XX ст., організатор пам'яткоохоронної справи в Україні [4].

народився 3 травня 1898 р. у с. Кожухівка на Уманщині (нині Теплицький р-н Вінницької обл.). У 1918 р. склав іспит при Бузулукській реальній школі на звання вчителя з правом викладати в двохкласних початкових школах, того ж року вступив до Учительської семінарії ім. Т. Шевченка на Уманщині, яку закінчив 1921 р. Навчався на літературно-лінгвістичному циклі ВІНО (1921–1924). Під час навчання в інституті і протягом двох років по закінченні брав участь у роботі семінару з української літератури під керівництвом М.К. Зерова⁷. З 1924 р. вчителював, працював у Сількомнезамі, читав антирелігійні лекції в Іванківській районі на Київщині [74, арк. 2–3; 42, арк. 127]. Протягом першого року навчання у аспірантурі «по народному мистецтву» І.М. Снігур продовжував працювати вчителем української мови у вечірній робочій школі в Києві, вивчав історію світового та українського

7. Микола Костянтинівич Зеров (1890–1937) – український поет, літературознавець, аналітичний критик, полеміст, лідер «неокласиків» [3; 5; 14].

Рис. 4. Михайло Пилипович Щербаківський та Кость Васильович Мощенко з сином (НА ІА НАНУ, ф. 9 (Щербаківський Д.М.), спр. 72, арк. 2)

мистецтва та українське народне мистецтво в семінарах при Кафедрі мистецтвознавства ВУАН, студіював літературу з мистецтвознавчих питань, для поглиблення знань з етнології та археології працював при інших академічних інституціях, зокрема при Етнографічній комісії ВУАН. Був членом Етнографічного товариства. І.М. Снігур також брав участь у роботі семінарів по трипільській культурі, мистецтву старовинних книжок, мистецтву княжої доби, українському мистецтву XVII–XVIII ст., ранньому ренесансу в італійському малярстві, техніці малювання, техніці консервації творів малярства.

Протягом 1927/1928 р. І.М. Снігур студіював тему «Мотиви орнаменту в медівничих дошках», вивчаючи відповідну літературу, опрацьовуючи колекції ВІМ та Центрального пролетарського музею (Полтава), збираючи матеріал під час експедицій у м. Українка, сс. Великі Будища, Кожухівка, Кам'янка, Ташлик, Комарівка тощо. Того ж року аспірант розробив та видав програму для збирання матеріалів про медівничі дошки, опрацював у Вінницькому історико-побутовому музеї збірку єврейських медвяничних дощок, якими відтискаються орнаменти для свята Пурім, збирав вишиванки на Поділлі; написав і подав до друку рецензію на книгу А.І. Зарембського «Народное искусство Подольских украинцев» [25], здійснив ознайомчі відрядження до Центрального пролетарського, Вінницького історико-побутового музеїв, Соціально-історичного музею Уманщини, зокрема цікавився «переховуванням та консервацією» експонатів, технікою та принципами побудови експозицій, засадами науково-дослідної експедиційної та політосвітньої роботи музеїв;

відвідував практичний курс техніки фотографування при ВІМ; вивчав німецьку, французьку та удосконалював польську мови [66, арк. 3]. У травні 1929 р. І.М. Снігуру намітили орієнтовну тему промоційної роботи «Рельєфні кахлі» [47, арк. 7]. На засіданні Музейного комітету 11 листопада 1929 р. К.В. Мощенко⁸(рис. 4) – завідувач відділу народного мистецтва ВІМ і науковий керівник І.М. Снігура – охарактеризував роботу аспіранта протягом півріччя задовільною, тоді ж була і остаточно затверджена тема промоційної роботи [47, арк. 17].

Тетяна Андріївна Мішківська вступила до аспірантури ВІМ по історії українського малярства. Вона народилася у січня 1898 р. у м. Кременець на Волині. У 1914 р. здобула середню освіту, 1915 р. поступила на курси «чужоземних мов» у Києві, по закінченні яких у 1917 р. почала працювати у дитячому садку. Невдовзі Т.А. Мішківська склала іспити «за чоловічу гімназію», з 1920 р. учителювала у трудшколах Києва, протягом 1922–24 рр. вчилася на етнографічному відділі КАІ, працювала на курсах з українізації держустанов. Восени 1927 р. екстерном склала іспити за історичний цикл Київського інституту народної освіти (КІНО; до 1926 р. – ВІНО). З 28 квітня 1925 р. по 1 травня 1926 р. Т.А. Мішківська проходила стажування у ВІМ; влітку 1926 р. здійснила експедиційне дослідження розписів селянських хат на Канівщині (сс. Козин, Миронівка, Маслівка), а влітку 1927 р. – у містечку Олександрівка (нині Кіровоградська обл.). Ще до вступу в аспірантуру Т.А. Мішківська долучилася до роботи у семінарі по вивченню українського мистецтва, стала членом гуртка «Studio» при Кабінеті українського мистецтва, наукової комісії Етнографічного товариства у Києві [72, арк. 1–2 зв.].

Протягом першого року аспірантського стажу Т.А. Мішківська брала участь у роботі кількох семінарів: старого та нового українського малярства, архітектури, з техніки малярства, із реставрації малярських творів, з вивчення західного мистецтва, палеографії, східного мистецтва; зреферувала праці Г.Г. Павлуцького «Деревянные и каменные храмы» і «О происхождении форм украинского деревянного церковного зодчества» [54; 55], Д.М. Щербаківського «Українські дерев'яні церкви» [79], L. Réau «L'Art russe» [85]; виголосила доповіді «Подорож до Покорщини у Козельці» та «Походження мотиву безкінечника у писанні»; опрацювала музейну колекцію для підготовки доповіді; під час експедиції до Козельця здійснювала виміри будівель, збирала усні відомості й перекази про об'єкти дослідження; відвідувала практичний курс

8. Кость Васильович Мощенко (1876–1963) – український музейний діяч, етнолог, художник, архітектор, краєзнавець, дослідник українського народного мистецтва [11, 10–11].

техніки фотографування при ВІМ; ознайомилася з марксистською літературою, що торкається питань мистецтвознавства; вдосконалювала німецьку і французьку та вивчала англійську мови [66].

На засіданні Музейного комітету 11 листопада 1929 р. науковий керівник Т.А. Мішківської Ф.Л. Ернст зауважив, що виконання плану аспіранткою є «задовільняючим», тоді ж було затверджено тему промоційної роботи Т.А. Мішківської «*Малярники на Україні*» [47, арк. 17]. 25 червня 1930 р. Ф.Л. Ернст на засіданні Музейного комітету зазначив, що Т.А. Мішківська перший рік аспірантського стажу працювала при відділі народного мистецтва ВІМ, а два останні роки – переважно при художньому відділі музею; учбовий план роботи виконала задовільно; працювала при семінарі; має досвід у практичній та науковій музейній роботі, опублікувала кілька наукових розвідок; може бути допущена до «зачитання промоційної теми» [48, 19 зв.].

22 серпня 1928 р. заяву та відповідні документи для вступу до аспірантури ВІМ подав Григорій Юхимович Стельмах [75, арк. 1]. Він народився 14 листопада 1903 року в с. Війтівці Переяславського повіту. З 1924 р. був постійним кореспондентом Етнографічної комісії ВУАН, «постачаючи їй фольклорний матеріал»; у 1928 р. закінчив літературно-лінгвістичний підвідділ гуманітарного відділу факультету профосвіти КІНО [75, арк. 2, 4, 6]. Протоколи засідань Музейного комітету за 1929–1930-ті рр. відображають певні розбіжності поглядів завідувачів відділів та дирекції ВІМ на успішність аспірантської підготовки Г.Ю. Стельмаха. 19 грудня 1929 р. присутні на засіданні директор музею Р.Р. Заклинський⁹ і К.В. Мощенко ухвалили звіт Г.Ю. Стельмаха за перший рік навчання «*признати можливо задовільним*», у той час як Ф.Л. Ернст і Б.К. Пилипенко¹⁰ висловили думку, що зарахування роботи аспіранта можна визнати умовним «*з обов'язком цілковитого довиконання плану за майбутній рік*» [47, арк. 23–23 зв.]. Під час розгляду прохання Г.Ю. Стельмаха дозволити йому здійснити відрядження у Ленінград 17 січня 1930 р. Б.К. Пилипенко зауважив: «*...аспіранти мають працювати при музеї. Зарахування Стельмахові другого року з такими досягненнями як за минулий рік він не візьме на себе. Якщо аспірант одержує стипендію в музеї, то він повинен працювати тільки в музейній роботі*». Натомість В.Є. Козловська висловила думку, що стажування аспірантів «*на стороні*» є цілком доцільним, а К.В. Мощенко зауважив, що Г.Ю. Стельмах «*немає нічого спільного з музеєм і його роботою, а тому належить допомогти Стельмаху улаштуватися при Катедрі*».

9. Заклинський Ростислав Романович (1887–1974) – український публіцист, радянський функціонер, протягом 1927–30 рр. директор ВІМ [9].

10. Борис Кузьмич Пилипенко (1892–1937) – український художник, етнограф, мистецтвознавець [63, 147–148].

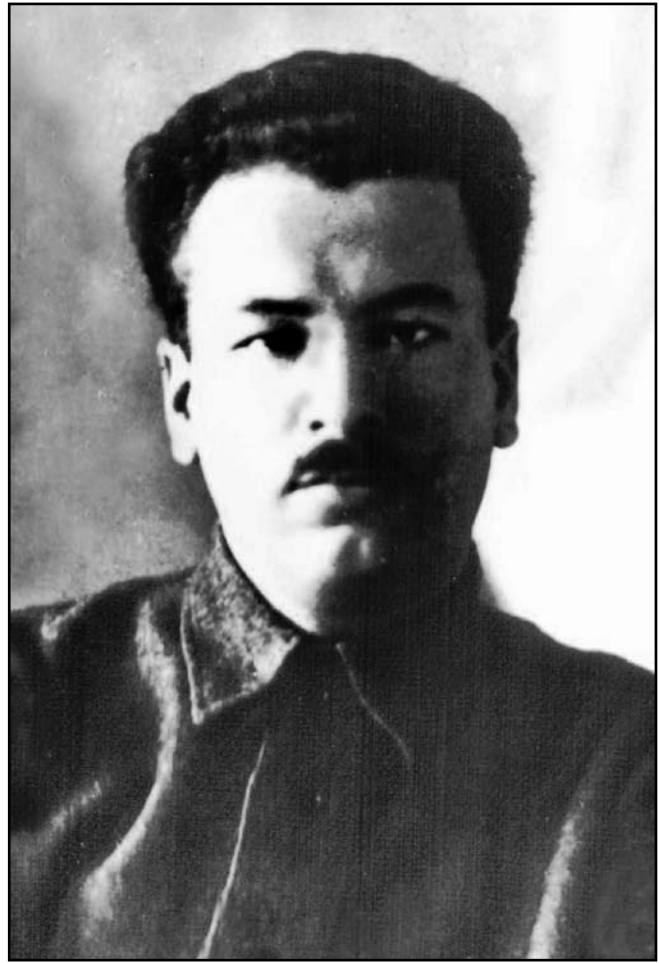

Рис. 5. Кирило Юхимович Коршак (1897–1937)

де праця була б йому цікава та бажана». Тоді ж Музейний комітет ухвалив дозволити аспіранту додаткове відрядження до Ленінграду на 3 місяці (від голосування утримався Б.К. Пилипенко) та підняти клопотання перед Кафедрою матеріальної культури у Харкові та Упрнаукою НКО УСРР про переведення Г.Ю. Стельмаха, «*через те, що це більш відповідає нахилу аспіранта*» [48, арк. 2]. 9 квітня 1930 р. присутні на засіданні Музейного комітету ВІМ М.В. Настевич¹¹, К.В. Мощенко, К.Є. Козловська, Б.К. Пилипенко та Ф.Л. Ернст, розглядаючи питання перебування Г.Ю. Стельмаха у відрядженні, ухвалили відкликати аспіранта з Ленінграду та тимчасово припинити видачу йому стипендії «*до з'ясування його роботи та повернення*» [48, арк. 14].

У 1929 р. до аспірантури ВІМ були зараховані А.Г. Слюсарський і К.Ю. Коршак (напрямок підготовки «*археологія*»). План роботи аспірантів археологічного відділу музею вступу 1929 р. на 1929/1930 навчальний рік був затверджений на засіданні Музейного комітету 5 листопада 1929 р. і передбачав: ознайомлення з експонатами в залах археологічного відділу для самостійного проведення екскурсій; загальне знайомство з систематизацією

¹¹ М.В. Настевич у 1930–31 рр. був директором ВІМ.

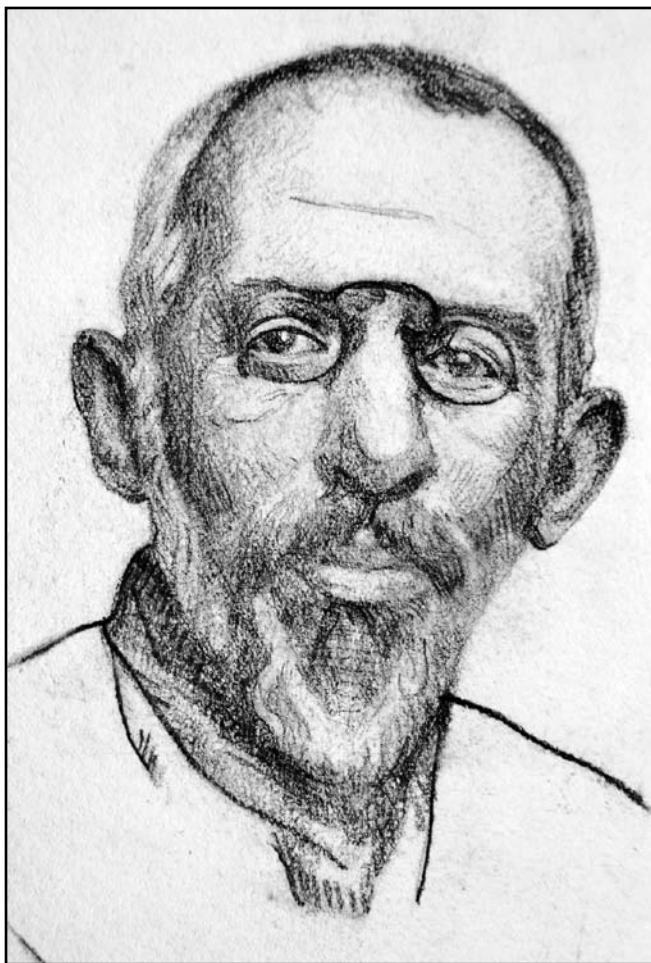

Рис. 6. Василь Юхимович Данилевич (1872–1936)

та «хронологічним розкладом (по культурах та добах)» експонатів; ознайомлення з кожною залогою «зокрема по вітринах (типи посудів, орнаменти, типи кам'яних знарядь, кістяних та металевих виробів тощо)»; студіювання фахової літератури, яка «визначає місце цих експонатів в розвитку матеріальної культури [47, арк. 14; 70, арк. 12]. Протягом трьох років аспіранти ВІМ, які поступили у 1929 р., мали проходити курси та виконувати лабораторні роботи з геології (під керівництвом П.А. Тутковського або В.В. Різниченка¹²), антропології (під керівництвом А.З. Носова), палеонтології (при Геологічному кабінеті ВУАН), археології України, загальної археології, музеєзнавства, «примітивної культури» (при Кабінеті примітивної культури при ВУАН), соціології (при Марксо-Ленінській кафедрі), методології та методики експедиційних досліджень, іноземних мов (не менше двох); виголосити не менше 5 доповідей, підготувати і захистити «ширшу промоційну працю»; здійснити низку відряджень до центральних і місцевих музеїв СРСР [70, арк. 11].

Кирило Юхимович Коршак (рис. 5) подав заяву до уповноваженого Упрнауки НКО УСРР з

12. Володимир Васильович Різниченко (1870–1932) – український вчений у галузі четвертинної геології, геоморфології, тектоніки, гляціології, географії [59; 60].

проханням зарахувати до складу аспірантів ВІМ 26 серпня 1929 р. [70, арк. 1]. Він народився 29 квітня (12 травня) 1897 р. у с. Дирдин хутір на Шевченківщині (нині Городищенський р-н Черкаської обл.). Вчився спочатку у місцевій приходській школі, згодом перейшов до 2-х класової школи у Городищі, яку відвідував взимку. У 1913 р. вступив до Черкаської учительської семінарії, де з різних причин (хвороба, реформа семінарії) пробув 6 років. По закінченні семінарії у 1919 р. К.Ю. Коршак одержав посаду вчителя початкової школи у с. Млієві (нині Городищенський р-н), протягом 1919–22 рр. вчителював у рідному селі Дирдин хутір, у 1922–25 рр. – у с. Балаклея (нині Смілянський р-н Черкаської обл.). Під час учителювання брав активну участь у громадській роботі: був профделегатом, членом районного комітету спілки «Робос», працював у робітничому клубі тощо [70, арк. 6–63в.]. У 1925 р. К.Ю. Коршак вступив до ВІНО на історичний підвідділ суспільствознавчого відділу факультету профосвіти, який закінчив у 1929 р. Протягом навчання в інституті працював над питаннями «з передісторичної археології» під безпосереднім керівництвом В.Ю. Данилевича¹³(рис. 6). У 1927–29 рр. працював у семінарі підвищеного типу з первісної культури при КІНО [70, арк. 9]. Під час навчання в інституті проходив навчальну практику та брав участь у роботі семінару з археології при ВІМ [70, арк. 8]. Окрім студіювання власне історичних дисциплін, К.Ю. Коршак став слухачем літературного семінару підвищеного типу та членом правління гуртка культури українського слова (ГУКУС), якими керував М.К. Зеров; опублікував кілька поетичних збірок під псевдонімом О. Лан: «Отави косять» (1928), «Назустріч сонцю», «Долоні площ» (1930) [57, 5–6].

Під час навчання в аспірантурі К.Ю. Коршак продовжив працювати у семінарі з української археології при ВІМ (керівник В.Є. Козловська), відвідував семінар з історичного матеріалізму при домі наукових робітників та семінар з геології (керівник акад. В.В. Різниченко). Брав участь у розкопках під керівництвом В.Є. Козловської, в археологічній експедиції у Донецькій обл. під керівництвом М.О. Макаренка, у розкопках на горі Киселівці під керівництвом С.С. Магури, проводив самостійні археологічні розвідки на Конотопщині за дорученням того ж музею. Протягом першого року аспірантського стажу К.Ю. Коршак вивчав експонати археологічного відділу (серед іншого колекцію енеолітичної кераміки, артефакти з палеолітичного поселення в Овручі, кремінні знахідки доби неоліту з околиць с. Заболотова), знайомився із фаховою літературою, студіював

13. Василь Юхимович Данилевич (1872–1936) – український історик, археолог, педагог [20].

методику археологічних досліджень, здійснював громадську роботу. На думку наукового керівника К.Ю. Коршака В.С. Козловської, вся робота аспіранта була «виконана бездоганно», він виявив «інтерес та уміння до праці» [47, арк. 19 зв.–20; 70, арк. 22]. З 1 січня 1932 р. К.Ю. Коршака переведено постановою Сектору науки Наркомату освіти УСРР до аспірантури Археологічного музею ВУАН (у зв'язку із реорганізацією ВІМ та утворенням Археологічного музею ВУАН на базі колекцій археологічного відділу ВІМ і археологічного музею КІНО) [70, арк. 3]. 28 грудня 1932 р. К.Ю. Коршак публічно захистив промоційну роботу на тему «До питання про зародки обміну в первісному суспільстві на Україні» [70, арк. 13], після чого Спеціальна кваліфікаційна комісія ВУАН визнала його гідним звання наукового робітника – історика матеріальної культури [46].

24 вересня 1929 р. заяву до уповноваженого Укрнауки Наркомату освіти УСРР з проханням зарахувати до складу аспірантури ВІМ подав Антін Григорович Слюсарський: «Після 11-літньої роботи біля верстата революція привела мене до Робітфаку. Робітфак дав мені змогу тепер у 1929 р. закінчити Вищу освіту – історичний н/в КІНО по тому, бажаючи поглибити ще більше мої знання в певній галузі, щоб дати корисну наукову продукцію тому, хто мене привів до Вишу, прошу прийняти мене до аспірантури Державного історичного музею, з матеріальної культури українського народу» [73, арк. 1]. А.Г. Слюсарський народився 1901 р. у с. Свинюхи Володимир-Волинського повіту (нині с. Привітне Локачівського р-ну Волинської обл.). З січня 1912 р. до серпня 1923 р. працював «на власне утримання: 4 ½ роки в чобутарській майстерні в м. Горохові на Волині; 1 рік робочим у 110 військового дорожнього отряді, 6 років складачем у друкарні (5 років у Друкарні Одеського Відділу Південно-Західних залізниць)». У життєписі А.Г. Слюсарський зазначав: «...в дитинстві ходив 2 ½ зими до Свинюхської сільської школи. Навчився читати та писати, бо 4-х дій арифметики не знав до 1922 р.». Протягом 1923–25 рр. навчався на Робфаці у Одесі, у 1925 р. – поступив на історичний підвідділ Одеського ІНО, 1926 р. – перевівся на історичний підвідділ факультету профосвіти КІНО, який закінчив 1929 р. Під час навчання у КІНО брав участь у роботі семінарів підвищеного типу з первісної культури та економічної історії України, протягом 1928/1929 навчального року працював у складі Комісії Укрнауки Наркомату освіти УСРР для розподілу майна Археологічного музею ІНО, як тимчасовий співробітник допомагав В.Ю. Данилевичу впорядковувати навчальний Археологічний кабінет КІНО, на добровільних засадах виконував обов'язки бібліотекаря семінару та кабінету [73, арк. 3–8]. Протягом першого

Рис. 7. Неоніла Леонівна Кордиш-Головко (1902–1996)

року аспірантського стажу А.Г. Слюсарський ознайомився з експонатами археологічного відділу ВІМ; почав студювати визначену керівником фахову літературу; виявив інтерес до доби середньовіччя на теренах України; розпочав підготовку реферату з неолітичної тематики; здійснював значну громадську роботу [47].

Восени 1932 р. колоквиум для вступу до аспірантури ВІМ складала Неоніла Леонівна Кордиш [4, 91] (рис. 7). Вона народилася 1902 р. Закінчила історичний відділ КІНО (1930), з 1928 р. працювала як студентка-практикантка в археологічному відділі ВІМ. У 1926–32 рр. виконувала обов'язки лаборантки археологічного відділу ВІМ (з 1931 р. Археологічного музею ВУАН) [18; 24; 84]. Зауважимо, що у грудні 1931 р. Н. Л. Кордиш звернулася до ради Археологічного музею ВУАН з проханням надати їй рекомендацію для вступу до аспірантури Українського інституту матеріальної культури (Харків). У наданій рекомендації (за підписом в. о. керівника музею В.С. Козловської) зазначалося: «Неоніла Леонівна Кордиш зараз працює в музеї на посаді лаборанта й виявила себе як ретельний робітник у галузі археології. До вступу на працю в Археологічному музеї Н.Л. Кордиш кілька років працювала у ВІМіШ в Києві при археологічному

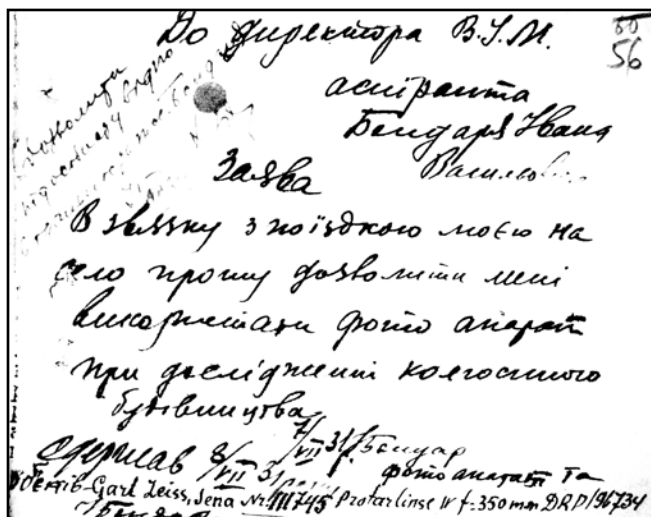

Рис. 8. Заява аспіранта ВІМ Івана Васильовича Бондаря з проханням дозволити користуватися фотоапаратом (НА НХМУ, оп. 1, од. зб. 80, арк. 56)

відділі його, що перейшов до Археологічного музею, де окрім ознайомлення з науково-технічною музейною роботою брала участь у семінарі з археології... В археологічному музеї ВУАН окрім своїх безпосередніх лаборантських обов'язків Кордиш провадить також і науково-дослідчу роботу, виконуючи завдання за планом роботи Археологічного музею, а саме: проробляє тему «Принципи нової музейної експозиції». Крім того Кордиш несе обов'язки секретаря Виробничої наради музею. Зверх того Кордиш несе відповідальне громадське навантаження в справі зв'язку Археологічного музею з Водоканалом м. Києва, де разом із налагодженням культурно-освітнього обслуговування робітників бере участь у виробничо-планувальній роботі підприємства... Для дальшого підвищення наукової кваліфікації Кордиш Археологічний музей ВУАН рекомендує її в аспіранти Українського інституту матеріальної культури» [43, арк. 72]. На жаль, архівних документів, які б підтверджували чи спростовували навчання Н.Л. Кордиш у аспірантурі ВІМ, наразі не виявлено.

Протягом 1931–32 рр. аспірантом ВІМ був Іван Васильович Бондар (рис. 8). Він народився 13(26) листопада 1901 р. у Борисполі. Навчався у ВІНО (1921–1926), брав участь у роботі семінару підвищеного типу з історії України при КІНО (керівник О.П. Оглоблін¹⁴) (1925–1927) та у архівному семінарі при Київському Центральному історичному архіві (керівник О.П. Оглоблін). У 1933–35 рр. І.В. Бондар був завідувачем відділу феодалізму ВІМ, з 1935 р. після реорганізації ВІМ у Центральному історичному музеї обійняв посаду наукового співробітника [8, 228].

Відповідно до «матеріалів і висновків бригади ЦК КПБУ та Київського МПК в справах обстеження наукової та експозиційної

роботи Київських музеїв» наприкінці листопада 1932 р. «партизація» аспірантури при ВІМ становила 75 %, проводилися семінари з історії України (керівник О.П. Оглоблін), мистецтвознавства (Ф.Л. Ернст), етнографії та побуту (Б.К. Пилипенко), аспіранти слухали курс діалектичного матеріалізму при будинку наукових робітників. Серед недоліків підготовки музейних кадрів зазначалися наступне: відсутність семінару з музеєзнавства; «незадовільне з методологічного боку керівництво семінаром з боку Ернста та Пилипенка»; незадовільне виконання навчального плану та несистематичне відвідування семінарів аспірантами-партійцями; незалучення аспірантів до політосвітньої/екскурсійної роботи у експозиціях музею [69, арк. 36].

У «довідній записці в справі роботи ВІМ» (1932 р.) Київський обласний інспектор охорони пам'яток культури К.Є. Антипович¹⁵ зазначав, що заступник директора з наукової частини О.П. Оглоблін «вніс до музею елементи науково-дослідчої роботи, надавши розвиткові музею наукового напрямку, організував та налагодив роботу аспірантури, керує увесь цей рік експедицією по дослідженню промислових закладів Київської області». Щодо аспірантів музею К.Є. Антипович відзначав роботу «т.т. Граніта, Демідчука, Бондаря та Кольченка, які взимку та навесні багато працювали в Музеї на внутрішній роботі, а влітку перебували в експедиції» [68, арк. 34].

Персональний склад аспірантів ВІМ та їхніх наукових керівників, а також зміни напрямків і принципів підготовки молодих вчених при музеї відображають ті політичні процеси, які відбувалися у суспільстві УСРР протягом другої половини 1920-х – на початку 1930-х рр., візуалізують поступову трансформацію системи освіти, яка виявилася звичайною радянською освітньою галузю шляхом адаптування дореволюційних традицій відповідно до ідеології більшовизму та організаційних засад політичної системи влади, «рекрутизації» робітничоселянського прошарку до науково-освітніх установ, насадження принципів «партизації» та класових цінностей у системі підготовки кваліфікованих спеціалістів [32].

Протягом другої половини 1920-х рр. у системі підготовки кадрів при ВІМ домінувала т. зв. схоларна традиція, яка передбачала вагому роль вчителя/вчителів у процесі становлення молодих науковців. Функціонування вертикалі учитель/учні реалізувалось шляхом створення різноманітних семінарів, гуртків, реалізації масштабних експедиційних досліджень («польових шкіл»), індивідуальної роботи із здобувачем наукового звання як при ВІМ, так і при структурних одиницях

14. Олександр Петрович Оглоблін (1899–1992) – український історик, архівіст, музейник, політичний діяч [16].

15. Антипович Костянтин Єрофійович (1899–1949?) – український історик [8, 141].

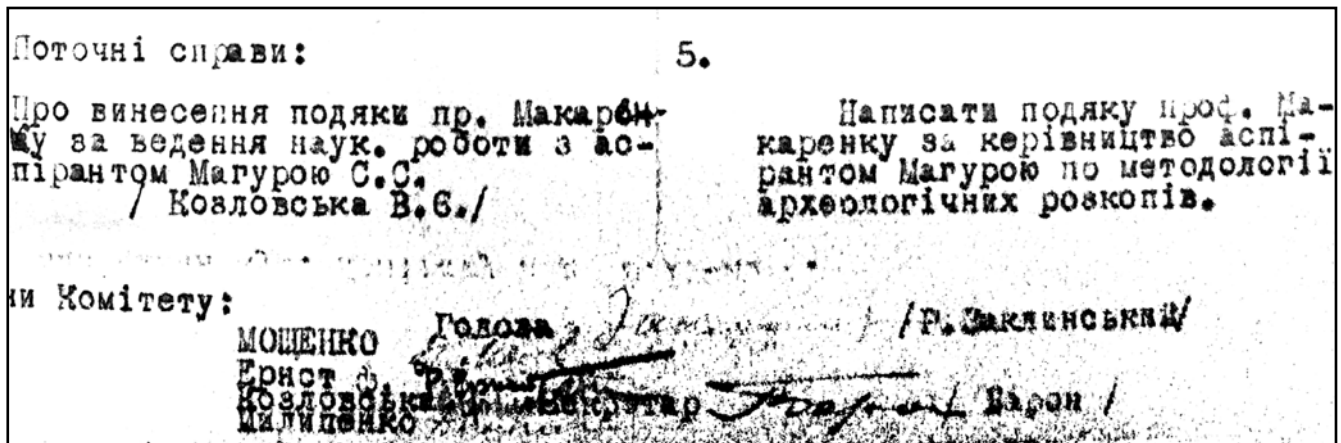

Рис. 9. Фрагмент протоколу засідання Музейної ради ВІМ з ухвалою «написати подяку» М.О. Макаренку (НА НХМУ, оп. 1, од. зб. 69, арк. 20)

ВУАН (Кабінет антропології ім. Ф. Вовка, Кабінет примітивної культури, Геологічний кабінет, Етнографічна комісія тощо).

Аспірантуру ВІМ протягом другої половини 1920-х рр. правомірно розглядати як одну з форм реалізації практики «залишення» (при вчителів/викладачах) [26, 245–270], яка була притаманна дореволюційній системі підготовки кадрів. Єдність/згуртованість інтелектуальних гуманітарних еліт України, яка виявлялася у тому, що у різних наукових-освітніх – академічних, музейних, навчальних – установах працювали одні й ті ж самі «дореволюційні» спеціалісти, забезпечила «перетікання» молодих науковців до аспірантури ВІМ. Упроваджена як формальний загальносоюзний інститут, аспірантура при науково-дослідних і музейних установах протягом другої половини 1920-х рр. була гармонічно адаптована науковим гуманітарним співтовариством УСРР згідно з пануючим схолярним принципом – передачі наукових і освітніх традицій, цінностей, методології від вчителя учню.

Спільнота «вчителів» розпочинала формування наукового світогляду «учнів» ще під час навчання у КАІ, семінарах та гуртках при установах ВУАН та музеях, семінарах підвищеного типу при КІНО. Зокрема, на етнографічному відділі КАІ С.С. Магура та Т.А. Мішківська – аспіранти ВІМ 1927 р. вступу – навчався у таких науковців як П.А. Тутковський (дисципліни «загальна антропологія з антропогеографією» та «антропологія України»), В.Г. Ляскоронський¹⁶ («загальна археологія», «історична географія України», «слов'янська етнологія»), В.Ю. Данилевич («археологія України»), В.Є. Козловська («методологія розкопок», «практикум по археології», «історія первісної культури»), А.М. Лобода¹⁷ («загальна етнологія»,

16. Ляскоронський Василь Григорович (1859–1928) – український історик, етнограф, археолог, знавець топографії давнього Києва, нумізмат [11, 9].

17. Лобода Андрій Митрофанович (1871–1931) – український фольклорист, літературознавець, педагог, етнограф [80].

«фольклор», «порівняльна історія релігій»), Ф.Л. Ернст («вступ до мистецтва України»), О.П. Новицький¹⁸ («історія українського мистецтва»), Д.М. Щербаківський¹⁹ («українське народне мистецтво», «практикум по народному мистецтву»), М.Ф. Біляшівський²⁰ («музеєзнавство»), Ф.І. Шміт²¹ («вступ до мистецтвознавства») тощо [71, арк. 7; 72, арк. 7]. Показово, що науковим керівником С.С. Магури – аспіранта «по археології» – стала В.Є. Козловська, Т.А. Мішківської – аспірантки «по історії українського малярства» – Ф.Л. Ернст.

Ліквідація КАІ спричинила до необхідності створювати нові форми підготовки кваліфікованих кадрів, якими серед іншого стали семінари та гуртки при ВІМ, Кабінеті українського мистецтва, семінари підвищеного типу при КІНО. С.С. Магура протягом свого навчання й у подальшому науковому житті тісно співпрацював із М.О. Макаренком – співробітником Всеукраїнського археологічного кабінету. Показово, що Музейний комітет ВІМ за ініціативою В.Є. Козловської 18 листопада 1929 р. ухвалив «написати подяку за керівництво аспірантом Магурою по методології археологічних розкопів» [47, арк. 20] (рис. 9).

Вчителем К.Ю. Коршака та А.Г. Слюсарського правомірно вважати В.Ю. Данилевича – керівника семінару підвищеного типу з первісної культури. У липні 1929 р. В.Ю. Данилевич у рекомендаціях К.Ю. Коршаку та А.Г. Слюсарському зазначав: «... весь час працював під моїм безпосереднім керівництвом над питаннями з передісторичної археології... Взагалі, він виявив себе за здібного й зацікавленого наукою студента. Отже, все те дає йому цілковите право продовжувати й далі свою наукову діяльність,

18. Олекса Петрович Новицький (1862–1934) – український мистецтвознавець, музейний діяч, академік ВУАН (1922) [12].

19. Данило Михайлович Щербаківський (1877–1927) – український мистецтвознавець, музейний діяч, педагог [11, 14–15].

20. Біляшівський Микола Федотович (1867–1926) – українознавець, музейний діяч, археолог [11, 1–2].

21. Федір Іванович Шміт (1877–1937) – мистецтвознавець, історик, музейний діяч, візантиніст [10; 28; 62; 76].

статі аспірантом» [70, арк. 9; 73, арк. 6]. У аспірантурі опікуватися подальшим становленням вихованців В.Ю. Данилевича продовжила В.С. Козловська. До когорти археологів-аспірантів ВІМ цілком слушно зарахувати і Н.Л. Кордиш, яка під час роботи у ВІМ та Археологічному музеї ВУАН під керівництвом В.С. Козловської та С.С. Магури оволоділа відповідними професійними навичками.

Продовжувачами наукових традицій українського мовознавства, літературознавства та фольклористики були І.М. Снігур та Г.Ю. Стельмах, котрі навчалися у М.К. Зерова, П.П. Филиповича²², Б.В. Якубського²³ (літературно-лінгвістичний семінар при КІНО), А.М. Лободи, В.П. Петрова²⁴ (Етнографічна комісія ВУАН), К.В. Мощенка (ВІМ, Державний історико-культурний заповідник «Всеукраїнський музейний городок»), Б.К. Пилипенка (ВІМ).

І.В. Бондар, навчаючись у КІНО, розпочав студіювати питання історії України під керівництвом О.П. Оглобліна, і продовжив своє професійне становлення у аспірантурі ВІМ.

Спадкоємність традицій, авторитет вчительства і міжінституціональна кооперація, що були притаманні системі підготовки музейних кадрів УСРР протягом другої половини 1920-х – початку 1930-х рр., забезпечили доволі високий ступінь успішності аспірантури ВІМ. С.С. Магура з 1931 р. працював науковим співробітником Археологічного музею ВУАН, з 1933 р. – в. о. керівника цієї установи, у 1934 р. обійняв посаду старшого наукового співробітника Інституту історії матеріальної культури ВУАН УСРР. У 1932–33, 1935 рр. С.С. Магура брав участь у археологічних дослідженнях на території Києва, 1934–37 рр. очолював спільну з Державною академією історії матеріальної культури (Ленінград) Трипільську експедицію (сс. Трипілля, Халеп'є, Володимирівка та ін.) [51; 78]. Кандидатура І.М. Снігура на початку 1930-х рр. була запропонована на посаду керівника Музею етнології [42, арк. 127], а протягом другої половини 1930-х рр. він працював у Волинському науково-дослідному музеї (Житомир) [40, 314]. Науково-дослідну роботу в академічних структурах УСРР/УРСР після закінчення аспірантури ВІМ продовжили етнологи Т.А. Мішківська та Г.Ю. Стельмах. К.Ю. Коршак з 12 лютого 1933 р. постановою президії ВУАН був призначений на посаду наукового співробітника Секції, а згодом – Інституту історії матеріальної культури

22. Павло Петрович Филипович (1891–1937) – український поет і літературознавець [63, 151–152].

23. Борис Володимирович Якубський (1889–1944) – український літературознавець і літературний критик [58].

24. Віктор Платонович Петров (1894–1969) – український археолог, історик, мовознавець, етнограф, літературознавець, фольклорист, філософ (філософський псевдонім Віктор Бер), письменник (літературний псевдонім В. Домонтович) [1].

ВУАН [46], брав участь у роботі Трипільської експедиції ПМК (1934–1937), у 1935 р. долучився до експедиції з вивчення курганів в околицях м. Нікополь [17]. А.Г. Слюсарський після завершення аспірантського стажу працював асистентом кафедри історії народів СРСР КІНО, науковим співробітником Інституту ЦК КП(б)У (Харків), інструктором Оржицького райкому КП(б)У (Полтавська обл.), старшим викладачем кафедри історії СРСР і УРСР Харківського державного університету [27, 226]. Н.Л. Кордиш працювала лаборантом і науковим співробітником Археологічного музею ВУАН, протягом 1937–39 рр. була науковим співробітником і завідувачем відділу трипільської культури Центрального історичного музею, у 1939–41 рр. – старшим науковим співробітником Інституту археології АН УРСР [24]. Співробітниками ВІМ/ЦІМ після закінчення аспірантського стажу були І.В. Бондар, Я.К. Граніт, Ф.І. Демидчук.

Суттєві зміни у системі підготовки кадрів на теренах УСРР відбулися на початку 1930-х рр., що в історії вітчизняного музейництва та науки традиційно асоціюється із граничною політизацією, запровадженням жорсткого партійно-ідеологічного контролю над інтелектуальним співтовариством, відпрацюванням найбільш ефективних форм і прийомів цькування, переслідування й знищення «ворожих більшовизмові ідей» та їх носіїв – представників національної української інтелігенції. Політика «великого перелому» щодо українського музейництва виявилася у винищенні інтелектуального фонду музейних закладів та фактичному спустошенні наукових напрямків досліджень у галузі гуманітарних дисциплін. З огляду на потребу побудови нового радянського музею, головним завданням якого мало стати висвітлення в експозиції успіхів і недоліків соціалістичного будівництва (промисловості, сільського господарства і культури), на початку 1930-х рр. розпочалась активна боротьба зі «старим, традиційним, ідеалістичним», засуджувались формалістичні методи, «музейна латинь». Саме у цій атмосфері відбувалася «партизація» аспірантури ВІМ, зміна вектору наукових досліджень з історії українського мистецтва та археології на студіювання проблем колгоспного будівництва або ж історії класової боротьби.

Перехід музейної роботи на «нові марксистсько-ленінські рейки науково-дослідної роботи» передбачав боротьбу зі «старими методами буржуазної передреволюційної роботи» та їх носіями [15], а відтак нівелювання стрижневої тогочасної вертикалі підготовки кадрів «учитель-учень», підміну ваги наукового наставника авторитетом партії та більшовицької ідеології. У реаліях функціонування ВІМ протягом першої

половини 1930-х рр. зміна старих співробітників реалізувалась шляхом «безкровних» репресій – цькування у пресі, звільнення з роботи, постійними реорганізаціями, зміною тематики наукових досліджень та їхньою ідеологізацією, примушуванням до публічного звинувачення себе та своїх колег у контрреволюційній чи шкідницькій діяльності, позбавленні можливості займатися науковою працею, знищенні вже опублікованих чи підготовлених до видання робіт, відмові у публікації наукових досліджень, компрометації науковців тощо [13, 123].

Нищівна критика з боку більшовицької влади спрямовувалась на провідних представників музейництва Києва, а також на найвизначніші здобутки музейної справи 1920-х рр. Серед «нацдемівців» та «буржуазних націоналістів» опинилося чимало наукових керівників та очільників семінарів аспірантів ВІМ – В.Є. Козловська, П.П. Курінний, В.Ю. Данилевич, Б.К. Пилипенко, Ф.Л. Ернст, К.В. Мощенко, О.П. Оглоблін тощо. Політичний терор був спрямований не лише проти «старорежимної» інтелігенції, але й на музейне «учнівство» – у 1933–34 рр. адміністративних переслідувань зазнали Я.К. Граніт [19, 173] та Ф.І. Демидчук [8, 225], у 1937 р. заарештований І.М. Снігур [40, 314], 22 грудня 1937 р. розстріляний К.Ю. Коршак (реабілітований «за відсутністю складу злочину» 1960 р.) [41], 8 січня 1938 р. розстріляний С.С. Магура (реабілітований 1960 р.) [78]. Водночас низці аспірантів ВІМ вдалося продовжити вітчизняну наукову традицію й у повоєнний час – Н.Л. Кордиш після закінчення Другої світової війни працювала в Українській вільній академії наук у Нью-Йорку (УВАН), була членом Секції античної історії УВАН, згодом очолювала Кабінет антропології та археології ім. Л.Є. Чикаленка, організований при Історичній секції УВАН, була членом Українського наукового товариства [24]; Г.Ю. Стельмах обіймав посаду наукового співробітника Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР; А.Г. Слюсарський з 1946 р. і до кінця свого життя працював на кафедрі історії СРСР і УРСР Харківського державного університету викладачем, доцентом, професором; І.В. Бондар працював у Музеї історичних коштовностей УРСР.

Аспірантура ВІМ протягом другої половини 1920-х – початку 1930-х рр. була дієвим інститутом підготовки наукових кадрів, обізнаних як зі специфікою експозиційної та науково-фондової музейної роботи, так і з актуальними засадами здійснення фахових академічних досліджень. Успішність музейної аспірантури була обумовлена передовсім домінуванням у вітчизняній системі підготовки кадрів у 1920-х рр. т. зв. схолярної традиції, яка передбачала вагому роль вчителя/вчителів у процесі становлення молодих науковців,

і стала логічним продовженням дореволюційної університетської парадигми. На початку 1930-х рр. аспірантура ВІМ зазнала суттєвих змін, що відбувалися у загальному контексті уніфікації наукової праці, мислення, політизації та ідеологізації гуманітарних наук. Важливість вписування себе до певної інтелектуальної традиції та наявності інтелектуальної генеалогії (ідентифікація із поколінням учнівства) поступово змінилася на авторитет партійності, вірності «марксо-ленінській» ідеології, ідеалам «соціалістичного будівництва» у системі підготовки наукових кадрів. Майже цілком віта відсутність джерел щодо діяльності аспірантів ВІМ після 1932 р. дає підстави припустити, що протягом 1932–34 рр. інститут аспірантури примузеях поступово занепадав і був остаточно ліквідований шляхом формалізації та загальносоюзної уніфікації системи підготовки та атестації наукових кадрів постановою Раднаркому СРСР від 13 січня 1934 р. «Про вчені ступені і звання», яка не передбачала підготовку і захист кваліфікаційних робіт при музейних установах.

Посилання

1. Андреев В.М. Віктор Петров. Нариси інтелектуальної біографії вченого / В.М. Андреев. – Дніпропетровськ: Герда, 2012. – 476 с.
2. Андреев Т. Діяльність П.А. Тутковського на Волині. На основі матеріалів з фонду Волинського краєзнавчого музею / Т. Андреев // Волинський музей : історія і сучасність. – Вип. II. – Луцьк, 1999. – С. 30–32.
3. Башманівський В.І. Микола Зеров – неокласик / В.І. Башманівський. – Житомир: Видавництво ЖДУ імені І. Франка, 2007. – 172 с.
4. Білокінь С. В обороні української спадщини: Історик мистецтва Федір Ернст / Сергій Білокінь. – К.: Інститут історії України НАН України, 2006. – 355 с.
5. Білокінь С.І. Закоханій у вроду слів / С.І. Білокінь. – К.: Час, 1990. – 56 с.
6. Білокінь С.І. Київська школа акад. М.С. Грушевського : Олексій Баранович, Микола Ткаченко / С.І. Білокінь // УДЖ. – 1996. – № 5. – С. 108–131.
7. Білокінь С.І. Масовий терор як засіб державного управління в СРСР 1917–1941 / С.І. Білокінь. – Т. 2. – Дрогобич: Коло, 2013. – 1066 с.
8. Білокінь С.І. Музей України (Збірка П. Потоцького): Дослідження, матеріали / С.І. Білокінь. – К.: б. в., 2006. – 476 с.
9. Білокінь С.І. Словник музейників України (1917–1943) [Електронний ресурс]: [сайт] / Сергій Білокінь // Сергій Білокінь. Історик України. Персональний сайт. – Електрон. текст дані. – К. – Режим доступу : <http://www.s-bilokin.name/Personalial/MuseumWorkers/Z.html> (дата звернення : 01.03.2015).
10. Білокінь С.І. Українська зірка вченого / С.І. Білокінь // Пам'ятники України. – 1987. – № 1. – С. 24–26.
11. Білокінь С. І. Українські музейники 1920-х років / С.І. Білокінь // Український музей : Зб. 1. – Репринтне перевидання 1927 року. – К., 2007. – С. 1–15.
12. Бонь О.І. Академік Олекса Петрович Новицький: наукова та громадська діяльність / О. І. Бонь. – К.: Рідний край, 2004. – 219 с.
13. Бонь О.І. «...Методологія в мене не відповідає сучасним вимогам, зато мої знання їм необхідні» / О.І. Бонь // Сумська старовина. – 2007. – № XXI–XXII. – С. 123–131.
14. Брюховецький В.С. Микола Зеров: літературно-

критичний нарис / В.С. Брюховецький. – К.: Радянський письменник, 1990. – 307 с.

15. В. К. Нові напрямки в археологічній роботі Всеукраїнського археологічного комітету ВУАН у 1931 р. / Валерія Козловська // Україна. Науковий двохмісячник українознавства. – 1932. – Кн. 1–2. – С. 193.

16. Верба І.В. Олександр Оглоблин. Життя і праця в Україні / І.В. Верба. – К.: б. в., 1999. – 380 с.

17. Відейко М.Ю. Коршак Кирило Юхимович / М.Ю. Відейко // Енциклопедія Трипільської цивілізації: У 2-х т. – Т. 2. – К., 2004. – С. 251.

18. Відейко М.Ю. Кордиш-Головко Неоніла Леонівна / М.Ю. Відейко // Енциклопедія Трипільської цивілізації: в 2 т. – Т. 2. – К., 2004. – С. 246–247.

19. Геппенер-Лінка Н.В. Спогади про Всеукраїнське музейне містечко 1929–1939 рр. / С.І. Білокінь (науковий коментар) // Лаврський альманах. – 2003. – Вип. 11: Києво-Печерська лавра в контексті української історії та культури. – С. 142–175.

20. Гомоляко А.О. Науково-педагогічна діяльність Василя Данилевича / А.О. Гомоляко. – Ніжин: Аспект-Поліграф, 2013. – 164 с.

21. Горохівський П. П.П. Курінний – історик, археолог, один з видатних організаторів пам'яткоохоронної справи в Україні у 20–30-х роках ХХ ст. / П. Горохівський // Актуальні проблеми археології, історії та історичного краєзнавства Буго-Дніпровського межиріччя. – Умань, 2012. – С. 331–339.

22. Губарець В. Скарбами землі зігрітій: біографічна повість з життя Павла Тутковського / В. Губарець, І. Падалка. – К.: Київська правда, 2001. – 223 с.

23. Гуржій О.І. Етнологічні осередки України в 20-х – на початку 30-х років ХХ ст.: Нарис діяльності / О.І. Гуржій, М.Б. Парахіна. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2004. – 248 с.

24. Домбровський О. Археолог Неоніла Кордиш-Головко / О. Домбровський // Український історик. – 1997. – № 1/4. – С. 325–327.

25. Зарембский А. Народное искусство подольских украинцев / А. Зарембский ; Гос. рус. музей, Этногр. отд. – Л.: Изд. Гос. рус. музея, 1928. – 50 с.

26. Иванова Л.В. Формирование советской научной интеллигенции (1917–1927) / Л.В. Иванова. – М.: Наука, 1980. – 392 с.

27. Історики Харківського університету: біобібліографічний довідник (1905–2013 рр.) / уклад. О.М. Богдашина [та ін.]. – Х.: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2013. – 284 с.

28. Ковпаненко Н. Шміт Федір Іванович / Н. Ковпаненко // Видатні діячі науки і культури Києва в історико-краєзнавчому русі України: біографічний довідник. – Ч. II. – К., 2005. – С. 300–307.

29. Коршак К. З праці семінару при археологічному відділі Всеукраїнського історичного музею ім. Шевченка у Києві / Кирило Коршак // Хроніка археології та мистецтва. – 1930. – Ч. 1. – С. 57–66.

30. Костиця М.Ю. Найкращий знавець неорганічної природи України П.А. Тутковський: історико-краєзнавчий нарис / М.Ю. Костиця ; Житомирське науково-краєзнавче товариство дослідників Волині. – Житомир: В.Б. Котвицький, 2008. – 40 с. – (Серія «Вчені Житомирщини»; вип. 7).

31. Кот С. Курінний Петро Петрович / С. Кот // Видатні діячі науки і культури Києва в історико-краєзнавчому русі України: біографічний довідник. – Ч. I. – К., 2005. – С. 309–312.

32. Кузьменко М.М. Науково-педагогічна інтелігенція в УСРР 20–30-х років: соціально-професійний статус та освітньо-культурний рівень / М.М. Кузьменко; Національний педагогічний ун-т ім. М.П. Драгоманова. – Донецьк: Норд-Прес, 2004. – 456 с.

33. Латуха Т. Наукова та суспільна діяльність археолога В.С. Козловської / Т. Латуха // Проблеми збереження та відродження пам'яток історії та культури. – Біла Церква,

1994. – С. 62–64.

34. Лисенко І.М. Коршак Кирило Юхимович [Електронний ресурс] / І.М. Лисенко // Енциклопедія історії України: Т. 5: Кон – Кю. – К., 2008. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Korshak_K (останній перегляд: 15-06-2014).

35. Лисенко І.М. Як спалах метеора (О. Лан) / І.М. Лисенко // Поезії видіння осяйне. – К., 2002. – С. 82–89.

36. Ляшко С. Валерія Козловська / С. Ляшко // Енциклопедія Трипільської цивілізації: У 2-х т. – Т. 2. – К., 2004. – С. 227.

37. Магура С. Випадкові знахідки за р. 1927 (з архіву ВУАК'у) / Сильвестр Магура // Хроніка археології та мистецтва. – 1930. – Ч. 2. – С. 47–56.

38. Макаренко Д.С. Шлях до храму: науково-історичне есе / Д.С. Макаренко. – К.: Хрещатик, 2006. – 127 с.

39. Маньковська Р. Підготовка кадрів музейних працівників (20-ті рр. ХХ ст.) / Руслана Маньковська // Вісник. Загальнодержавний бюлетень Українського товариства охорони пам'яток історії та культури. – 2000. – № 2(6). – С. 11–17.

40. Маньковська Р.В. Музейні установи та музейники у період «Великого терору» (1937–1938 рр.) / Р.В. Маньковська // Політичні репресії в Українській РСР 1937–1938 рр.: дослідницькі рефлексії та інтерпретації: до 75-річчя «Великого терору» в СРСР. – К., 2013. – С. 300–321.

41. Михайленко О. Належить до негайного виконання: Слідча справа Кирила Коршака / О. Михайленко, О. Лошицький // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – К., 1997. – № 1/2 (4/5). – С. 285–293.

42. Науковий архів Інституту археології НАН України (далі НА ІА НАНУ), ф. 1 (Вовк Ф. К.), спр. 434г, 138 арк.

43. НА ІА НАНУ, ф. ВУАК, спр. 480, 86 арк.

44. НА ІА НАНУ, ф. ВУАК, спр. 487, 49 арк.

45. НА ІА НАНУ, ф. 10 (Курінний П. П.), спр. 17, 265 арк.

46. НА ІА НАНУ, ф. 13 (Коршак К. Ю.), спр. 13, 6 арк.

47. Науковий архів Національного художнього музею України (НА НХМУ), оп. 1, од. зб. 69, 23 арк.

48. НА НХМУ, оп. 1, од. зб. 83, 26 арк.

49. Найдено О. Квітка на комині. Настінні розписи Уманщини першої половини ХХ століття: історія, семантика, образи / Олександр Найдено, Ірина Ходак. – К.: Стило, 2013. – 300, 80 с.

50. Німенко Н.А. Велет українознавства (до 125-річчя від дня народження Миколи Омеляновича Макаренка) / Н.А. Німенко // Сумська старовина. – Суми, 2002. – № X. – С. 5–25.

51. Німенко Н.А. З когорти першовідкривачів (Сильвестр Магура – вихованець школи проф. М. Макаренка) / Н.А. Німенко // Наукові праці історичного факультету / Запорізький державний університет. – 2005. – Вип. 19. – С. 403–409.

52. Новицька М. Тези виступу на захисті промоційної роботи «Гаптарські майстерні на Україні середини ХVIII ст. Ігуменя Елена» / М. Новицька // Студії мистецтвознавчі. – К., 2005. – Ч. 3(11). – С. 107–113.

53. Павлова В. Сторінки життя Валерії Козловської / В. Павлова // Археологія. – 2007. – № 4. – С. 70–83.

54. Павлуцкий Г.Г. Деревянные и каменные храмы / Г.Г. Павлуцкий. – К.: Тип. С.В. Кульженко, 1905. – 124 с. – (Древности Украины; вып. 1).

55. Павлуцкий Г.Г. О происхождении форм украинского деревянного церковного зодчества / Г.Г. Павлуцкий. – М.: Тип. Г. Лиснера и Д. Совко, 1910. – 12 с.

56. Пекарська Л.В. Петро Курінний: повернення із забуття / Л.В. Пекарська // Національному музею історії України – 110. – Ч. 2. – К., 2009. – С. 94–105.

57. Поліщук В. «Я бачу ціль, хоча й дійти не можу...». До 100-річчя з дня народження поета О. Лана (К. Ю. Коршака) / В. Поліщук // О. Лан. Вибрані поезії. – Черкаси: Січ, 1997. – С. 3–18.

58. Радько А. Архівна кримінальна справа Б.В. Якубського – дослідника й видавця Лесі Українки / А. Радько // Леся Українка і сучасність: зб. наук. пр. – Луцьк, 2010. – Т. 6. – С. 513–541.

59. Різниченко Володимир Васильович //

Українська радянська енциклопедія: в 12 т. – Т. 9. – 2-е вид. – К., 1983. – С. 391.

60. Різниченко Володимир Васильович // Український радянський енциклопедичний словник / редкол. А.В. Кудрицький (відп. ред.). – Т. 3. – 2-ге вид. – К., 1986. – С. 103.

61. Студенець Н. Марія Новицька. Життєвий шлях і наукова діяльність (до 110-річчя з дня народження) / Н. Студенець // Студії мистецтвознавчі. – К., 2005. – Ч. 3(11). – С. 103–106.

62. Сыченкова Л. Федор Иванович Шмит: жизнь и судьба научного наследия / Л. Сыченкова // Рубеж (альманах социальных исследований). – 1999. – № 13–14. – С. 89–103.

63. Українська діаспора в Російській Федерації: історико-культурна спадщина / Горбик В.О. (кер.), Герасимчук В.С., Даниленко В.М. та ін.; Інститут історії України НАН України. – К.: [б. в.], 2011. – 275 с.

64. Уривок з промоційної праці М. Новицької «Гаптарські майстерні на Україні середини XVIII ст.» // Студії мистецтвознавчі. – К., 2005. – Ч. 3(11). – С. 114–122.

65. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі ЦДАВО України), ф. 166, оп. 6, спр. 3426, 56 арк.

66. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 6, спр. 3436, 4 арк.

67. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 8, спр. 443, 372 арк.

68. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 10, спр. 1382, 53 арк.

69. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 10, спр. 1397, 43 арк.

70. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 12, спр. 3667/1-2, 37 арк.

71. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 12, спр. 4559, 15 арк.

72. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 12, спр. 5033, 12 арк.

73. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 12, спр. 7155, 9 арк.

74. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 12, спр. 7192, 9 арк.

75. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 12, спр. 7370, 9 арк.

76. Чистотинова С. Федор Иванович Шмит / С. Чистотинова. – М.: Дело, 1994. – 205 с.

77. Чорна Л.О. Из когорты поверженных имен репрессованных украинских науковцев: Анатолий Зиновийович Носив / Л.О. Чорна // Гуржівські історичні читання. – Черкаси, 2011. – Вип. 4. – С. 115–117.

78. Шовкопляс Г. М. Сильвестр Сильвестрович Магура (1897–1937) / Г.М. Шовкопляс // Археологія. – 1992. – № 1. – С. 109–115.

79. Щербаківський Д. Українські дерев'яні церкви. Короткий огляд розробки питання / Д. Щербаківський // Збірник Секції мистецтв [Українського Наукового Товариства]. – К., 1921. – Зб. 1. – С. 80–102.

80. Щербань Т. Видатний український фольклорист і етнограф: (до 125-річчя від дня народження акад. Андрія Лободи) / Т. Щербань // Народна творчість та етнографія. – 1996. – № 5/6. – С. 3–9.

81. Юркова О. Наукова агеґастація істориків в Україні: нормативна база та особливості захисту дисертацій (друга половина 1920-х – 1941 рр.) / Оксана Юркова // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – К., 2010. – Вип. 19. – Ч. 2. – С. 137–153.

82. Яненко А. Захист промоційної праці Кирила Коршака «До питання про зародки обміну в первісному суспільстві на Україні» у контексті методологічної дискусії першої половини 1930-х рр. / Анна Яненко // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – Львів, 2014. – Вип. 18. – (У друці).

83. Яненко А.С. Підготовка та підвищення кваліфікації археологічних кадрів при музеях УСРР (1920-ті – початок 1930-х років) / А.С. Яненко, С.В. Тарнавська // Сіверщина в історії України. – 2012. – Вип. 5. – С. 363–367.

84. Ясь О. Кордиш-Головко Неоніла Леонтіївна / О. Ясь // Українські історики ХХ століття: біобібліографічний довідник. – К., 2004. – Вип. 2, ч. 2. – С. 207–208. – (Серія «Українські історики»).

85. Réau L. L'art russe, des origines à Pierre le Grand / Louis Réau. – Vol. 1. – Paris: Henri Laurens, 1921. – 387 p.

Яненко А.С. Подготовка музейных работников в аспирантуре Всеукраинского исторического музея им. Т.Г. Шевченко во второй половине 1920-х – начале 1930-х гг.

В статье на основе архивных источников рассматриваются основные принципы деятельности и персональный состав аспирантуры Всеукраинского исторического музея им. Т. Г. Шевченко в контексте трансформации подготовки музейных кадров в течение второй половины 1920-х – начале 1930-х гг. Приведены биографические сведения об аспирантах музея, в частности о С.С. Магуре, Т.А. Мешковской, К.Е. Коршаке, А.Г. Слюсарском и др.

Ключевые слова: Всеукраинский исторический музей им. Т.Г. Шевченко, музейная аспирантура, УССР.

Yanenko A. S. Training of museum staff in postgraduate course of Taras Shevchenko All-Ukrainian History Museum in Kyiv in the second half of the 1920s – early 1930s years

In the article basic activity principles and personal membership of postgraduate course of Taras Shevchenko All-Ukrainian History Museum in Kyiv are discussed in the movement of transformation of museum staff training system in the second half of the 1920s – early 1930s years on the bases of archive materials. The biographical information about postgraduate museum staff, in particular about Sylvestr Magura, Tetyana Mishkivska, Kyrylo Korshak, Antin Slyusarskyj, is given.

Key words: Taras Shevchenko All-Ukrainian History Museum in Kyiv, museum postgraduate course, the Soviet Ukrainian.

09.03.2015 p.

УДК 930.2: 929 (477.51) А.В.Верзилов

С.Г. Скоренюк

ДІЯЛЬНІСТЬ А.В. ВЕРЗИЛОВА У СУЧАСНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

У статті проаналізована та систематизована література, яка складає інформативний потенціал дослідження історіографічного аспекту діяльності чернігівського міського голови, громадського діяча, історика та краєзнавця А.В. Верзилова (1867–1931).

Ключові слова: А.В. Верзилов, історіографія, Чернігів, міська дума, краєзнавство.

Серед чернігівських краєзнавців, які плідно працювали над дослідженням регіональної історії, одне з чільних місць по праву належить Аркадію Васильовичу Верзилову (1867–1931), який тривалий час був головою Чернігівської міської думи й водночас вивчав минувшину краю. Його життєвий шлях, громадська діяльність та науковий доробок перебували і знаходяться у сфері інтересів дослідників. Втім, обставини його життя й політичний клімат в Російській імперії, а потім СРСР обумовили нерівномірність дослідження життєвого шляху А. Верзилова, його громадсько-політичної та наукової діяльності.